

ZBORNÍK

SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA

ANNALES
MUSEI
NATIONALIS
SLOVACI

ARCHEOLÓGIA
24

ROČNÍK
CVIII – 2014

ZBORNÍK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

**CVIII – 2014
ARCHEOLÓGIA
24**

Redakčná rada

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda), PhDr. Gerta Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal, PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., PhDr. Matej Ruttkay, CSc., PhDr. Etela Studeníková, CSc., PhDr. Vladimír Turčan

Zostavovateľ
PhDr. Vladimír Turčan

Mapové podklady
Martin Bartík a autori

Preklad do nemeckého jazyka Kristián Elschek a autori
Preklad do anglického jazyka Stephanie Staffen a autori

Preklad do slovenského jazyka
Gabriel Nevizánsky

Posudzovatelia

PhDr. Juraj Bartík, PhD., Mgr. Igor Bazovský, PhD., PhDr. Gerta Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal, Mgr. Eva Ďurkovičová, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., PhDr. Klára Füryová, Mgr. Igor Choma, PhDr. Vladimír Turčan

Grafická úprava: Ultraprint, s. r. o.
Tlač:

Vydalo: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2014
Náklad 350 kusov

© Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum 2014

ISBN 978 – 80 – 8060 – 338 – 0

PhDr. Magdalena Pichlerová, CSc.
***16. 9. 1931 – † 28. 10. 2014**

OBSAH – INHALT

Kristýna Bulvová – Čebová: Zoomorfní plastika kozla z mladší doby kamenné z Třebosic (okr. Pardubice).....	9
Zoomorphe Plastik eines Ziegenbocks aus der jüngeren Steinzeit aus Třebosice (Bz. Pardubice)	14
 Marián Klčo – Vladimír Krupa: Hrob kultúry so šnúrovou keramikou z lokality Krakovany-Stráže	17
Ein Grab mit Schnurkeramik von der Fundstelle Krakovany-Stráže.....	25
Branislav Kolena: Osteoantropologická analýza hrobu 1/2008 z lokality Krakovany-Stráže	26
 Alexander Botoš: Sídisko z doby bronzovej v Čerenčanoch (okr. Rimavská Sobota)	29
Eine Siedlung aus der Bronzezeit in Čerenčany (Bezirk Rimavská Sobota).....	35
 Petr Kos: K upřesnění datace hrobu H 895 z Modřic (Příspěvek k počátkům vývoje horákovské kultury na Brněnsku).....	37
Zur Präzisierung der Datierung vom Grab H 895 aus Modřice (Beitrag zu Anfängen der Entwicklung der Horákovská-Kultur in der Region von Brno)	56
 Tereza Štolcová – Juraj Zajonc: Rekonštrukcia tkania v dobe halštatskej na základe nálezu tkáčskej dielne z Dunajskej Lužnej	59
Reconstruction of Hallstatt period weaving, based on a weaving house at the Dunajská Lužná site	80
 Lýdia Gačková – Elena Miroššayová – Peter Šimčík: Nové nálezy k problematike doby halštatskej z územia Košickej kotlinky	83
Neue Funde zur Problematik der Hallstattzeit vom Gebiet Košice Becken	92
 Juraj Bartík – Radoslav Čambal: Laténske nálezy z Tisovca-Hradovej, okr. Rimavská Sobota.....	95
Laténezeitliche Funde aus Tisovec-Hradová, Bz. Rimavská Sobota	100
 Radoslav Čambal – Ján Štrbík: Keltské sklené náramky z povodí Malokarpatských potokov	103
Keltische Glasarmringe vom Einzugsgebiet der Bäche der Kleinen Karpaten.....	123
 Robert Frecer: A unique roman upper Lamp mold from Brigetio	127
Horná časť unikátnej keramickej lampy z Brigetia	132
 Péter Prohászka: Über einige kaiserzeitlichen Funde aus der Südwestslowakei in Lichte neuer archivalischen Angaben	133
Néhány császárkori délnyugat-Szlovákiai leletegyüttesről új levéltári adatok tükrében.....	143
Nálezové celky zo staršej doby rímskej z juhozápadného Slovenska vo svetle nových archívnych prameňov....	144
 Marek Budaj – Péter Prohászka: Ein Solidus des oströmischen Kaisers Anastasius I. aus Čataj.....	145
Solidus východorímskeho cisára Anastázia I. z Čataja	149
 Vladimír Turčan: Včasnostredoveké sídliskové objekty z Lábu	151
Frühmittelalterliche Siedlingsobjekte aus Láb	186
 Alena Šefčáková: Archeozoologické nálezy z včasnostredovekých sídliskových objektov z Lábu, okr. Malacky... Archeo-zoological findings in settlement buildings in Láb, Malacky district	187
196	
 Mária Müllerová: Depozyty južných Slovanov a ich klasifikácia pomocou metódy hlavných komponent.....	197
Hortfunde der Südslawen und Ihre Klassifikation mithilfe der Methoden der Hauptkomponenten.....	211
 Erik Hrnčiarik: Archeologický výskum v exteriéri kostola Narodenia sv. Jána Krstiteľa v Modre	213
Archäologische Grabung im Exterieur der Kirche der Geburt des Hl. Johannes des Täufers in Modra	220

Petra Šimončičová Koóšová: Súbor skla z Killyho kúrie v Častej	221
Glaskomplex aus der Killy-Kurie in Častá.....	243

Daniel Antoni: Dve krátke chladné zbrane z hradu Devín	245
Zwei kurze blanke Waffen aus Burg von Devín	250

KOLOKVIUM

Vladimír Turčan: Dvanásty ročník kolokvií k otázkam rímsko-germánskej archeológie	251
Der zwölften Jahrgang der Kolloquien zu den Fragen der römisch-germanischen Archäologie	252

Eduard Droberjar: Poznámky ke studiu o nejstarší germánské keramice v Čechách a n Moravě.....	253
Bemerkungen zum Studium über die älteste germanische Keramik in Böhmen und Mähren.....	260

Petr Zavřel: Nálezy hrncovitých nádob s tzv. kyjovitým okrajem z období LTD2B – ŘA z jižních Čech.....	261
Die Funde der Töpfe mit kolbenförmig verdicktem Rand aus der Zeitspanne LTD2b – ŘA aus Südböhmen.....	269

Jan Jílek – Vít Vokolek – Kristýna Urbanová: Tkalcovská dílna ze Slepotic, okr. Pardubice. Předběžné vyhodnocení	270
Die Webereiwerkstatt aus Slepotice, Bz. Pardubice. Vorläufige Auswertung	292

Daniel Bursák: Keramický soubor ze sídliště starší doby římské u Tuchlovic, okr. Kladno	295
Keramikkomplex von der Siedlung aus der älteren römischen Kaiserzeit bei Tuchlovice, Bz. Kladno.....	302

Kristian Elschek: Ein frühgermanisches Grubenhaus mit Aucissa-Fibel und ein augusteischer As mit Kontermarke des VARUS aus Zohor (Westslowakei). Beitrag zur Ankunft der ersten Germanen und Römer in den Mitteldonauraum	303
Včasnogermánska polozemnica zo sponou typu Aucissa a augustovský as s kontramarkou „Varus“ zo Zohora (Západné Slovensko). Príspevok k príchodu najstarších Germánov do stredného Podunajska.....	312

RECENZIE - BESPRECHUNGEN

Erik Hrnčiarik: Römisches Kulturgut in der Slowakei. Herstellung, Funktion und Export römischer Manufakturerzeugnisse aus den Provinzen in der Slowakei. Bonn 2013.	315
--	-----

Luděk Galuška: Hledání původu. Od avarských bronzů ke zlatu Velké Moravy. Search for the origin. From Avar bronze items to Great Moravian gold. Brno 2013.	316
---	-----

SKRATKY ČASOPISOV A PERIODÍK

- Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
- Anodos = Anodos. Studies of the ancient World. Trnava
- Alt Thüringen = Jahresschrift des Museums für Ur- und Frühgeschichte Thüringens. Weimar
- Antike Welt = Antike Welt Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte. Zürich
- Apulum = Buletinul Muzeului regional Alba Iulia. Alba Iulia
- Arh. Vestnik = Arheološki Vestnik. Ljubljana
- Arch. Austriaca = Archaeologia Austriaca. Beiträge zur Paläoanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien
- Arch. Polona = Archaeologia Polona. Warszawa
- Arch. Pragensia = Archaeologica Pragensia. Praha
- Arch. Österreich = Archäologie Österreichs. Wien
- Arch. Výskumy Jižné Čechy = Archeologické výskumy v jižních Čechách. České Budějovice
- Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. Budapest
- Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
- Arch. Rozhledy = Archeologické Rozhledy. Praha
- AUNC = Acta Universitatis Nicolai Copernici. Toruń
- AVANS = Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku. Nitra
- BAR = British Archaeological Reports. Oxford
- Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Mainz am Rhein
- BJV = Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte. Berlin
- Budapest Régiségei = Budapest régiségei. A Budapesti Történeti régészeti Múzeum Évkönyve. Budapest
- Castelologica Bohemica = Castelologica Bohemica. Praha
- Časopis Moravského Mus. = Časopis Moravského Musea. Brno
- Čas. MSS = Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin
- Časopis Národ. Mus. = Časopis Národního muzea. Praha
- Dacia = Dacia - Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Bucarest
- EAZ = Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift. Berlin
- FontArchIug = Fontes Archeologiae Jugoslaviae. Beograd
- Folia Arch. = Folia Archaeologica. Annales Musei Nationalis Hungarici. Budapest
- FiS = Forschungen in Stillfried. Wien
- Fundber. Österreich = Fundberichte aus Österreich. Wien
- Germania = Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main
- Herman Ottó Múz. Évk. = A Herrmann Ottó Múzeum Évkönyve
- Hist. Carpatica = Historica Carpatica. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach. Košice
- Hist. Nitrenia = Studia Historica Nitrenia. Nitra
- Historica = Zborník FIF UK Historica. Bratislava
- IzvVAD = Izvestia na Varnenskoto archeologičesko družestvo. Varna
- JbMeckl = Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Schwerin
- Jahrb. RGZM = Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz
- Jahresschr. Mitteldt. Vorgesch = Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte. Halle/Saale
- JSH = Jihočeský sborník historický české Budějovice
- KblAG = Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie. Braunschweig
- MAAPrilep = Macedoniae Acta Archaeologica. Prilep

MAGW	= Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft. Wien
MarbSt	= Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte. Marburg
MatStarWczes	= Materiały starożytnie i wczesnośredniowieczne. Wrocław – Warszawa – Kraków - Gdańsk
Mitt. Anthr. Ges.	= Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.
Wien	
Mitt. DAI	= Mittelungen des Deutschen Archaeologischen Instituts
Mitt. Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- u. Frühgesch.	= Mitteilungen der österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte. Wien
Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad.	= Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien
Nové obzory	= Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice
Num. Sborník	= Numismatický sborník. Praha
Obzor Praehist.	= Obzor praehistorickej. Praha
Pam. Arch.	= Památky Archeologicke. Praha
Pam. Múz.	= Pamiatky a múzea. Revue pre kultúrne dedičstvo. Bratislava
PBF	= Prähistorische Bronzefunde
Prähist. Zeitschr.	= Prähistorische Zeitschrift. Leipzig (Berlin)
Pravěk N. Ř.	= Pravěk. Nová Řada. Sborník Příspěvků Moravských a Slezských Archeologů. Brno
Přehled Výzkumů	= Přehled Výzkumů AÚ ČSAV. Brno
Pril. Inst. arheol. Zagrebu	= Prilozi Instituta za archeologiju u Zagrebu. Zagreb
Przegląd Arch.	= Przegląd Archeologiczny. Poznań-Wrocław-Warszawa
Rad vojvođanskih Muz.	= Rad vojvođanskih Muzeja. Novi Sad
RGF	= Römisch-Germanische Forschungen. Franfurkt a. M.
Rég. Füzetek	= Régészeti Füzetek. Budapest
Reussia	= Reussia. Časopis Správy Národného parku Muránska planina. Revúca
Sbor. MSS	= Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin
Sborník Národ. Muz. Praha	= Sborník Národního muzea v Praze. Praha
Sborník Prací Fil. Fak. Brno	= Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University. Brno
Situla	= Razprave Narodnega Muzeja v Ljubljani. Ljubljana
Slov. Arch.	= Slovenská archeológia. Časopis Archeologickeho ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
Slov. Num.	= Slovenská numizmatika. Nitra.
Starinar	= Starinar. Revue de la société archéologique de Belgrade. Belgrade
Stud. Hist. Nitriensia	= Studia Historica Nitriensia. Nitra
Studie Arch. Ústavu ČSAV	= Studie Archeologickeho Ústavu ČSAV. Brno
Stud. și Cerc. Istor. Veche	= Studii și Cercetări de Istorie Veche și Archeologie. Bucarest
Štud. Zvesti AÚ SAV	= Študijné zvesti Archeologickeho ústavu Slovenskej Akadémie vied. Nitra
VAMZagreb	= Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb
Vsl. Pravek	= Východoslovenský pravek. Nitra - Košice
Zalai Múz.	= Zalai Múzeum. Zalaegerszeg
Zbor. SNM, Arch.	= Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
Zbor. SNM, Hist.	= Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava
Zeischr. Arch.	= Zeitschrift für Archäologie. Bonn
Zeitschr. Schweizer. Arch. u. Kunstgesch.	= Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte. Basel
Zlatá stezka	= Zlatá stezka. Prachatice
Zprávy Československé Společnosti Arch.	= Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV. Praha
Zprávy České Arch. Společnosti.	= Zprávy České archeologické společnosti – Sdružení Archeologů Čech, Moravy a Slezka. Praha

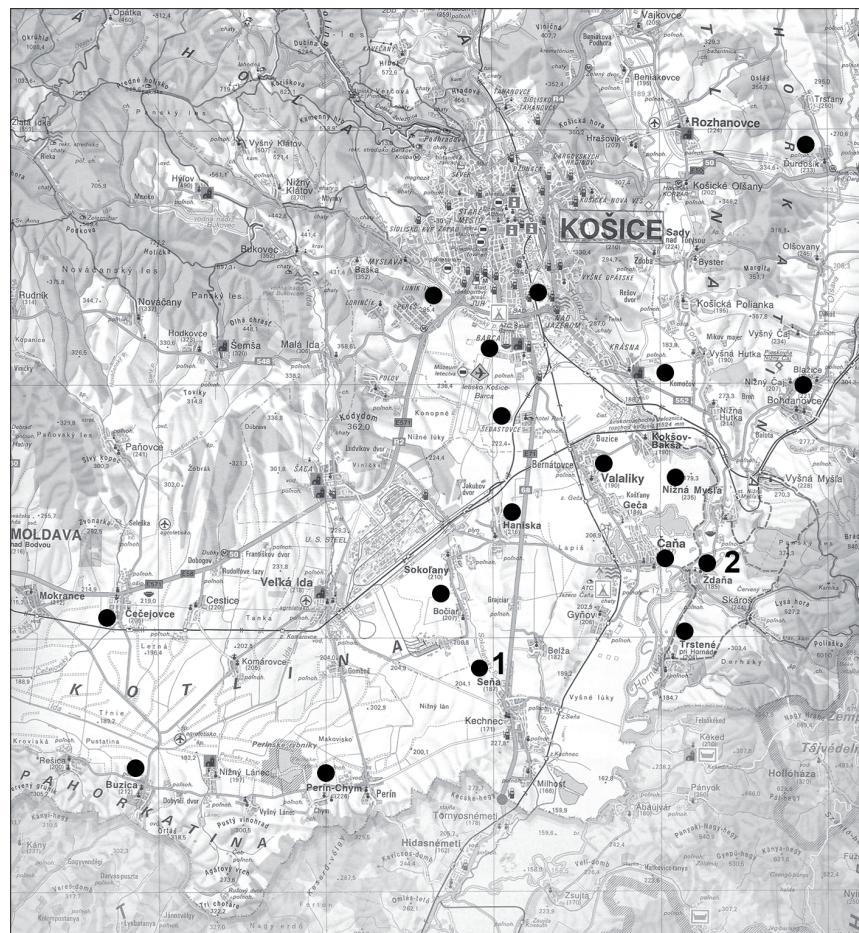
NOVÉ NÁLEZY K PROBLEMATIKE DOBY HALŠTATSKEJ Z ÚZEMIA KOŠICKEJ KOTLINY

LÝDIA GAČKOVÁ – ELENA MIROŠŠAYOVÁ¹ – PETER ŠIMČÍK

Keywords: Eastern Slovakia, Košice basin, Hallstatt Period, Vekerzug culture, settlement, cross-shaped forging of a quiver, pottery mould, burial place, structure of graves.

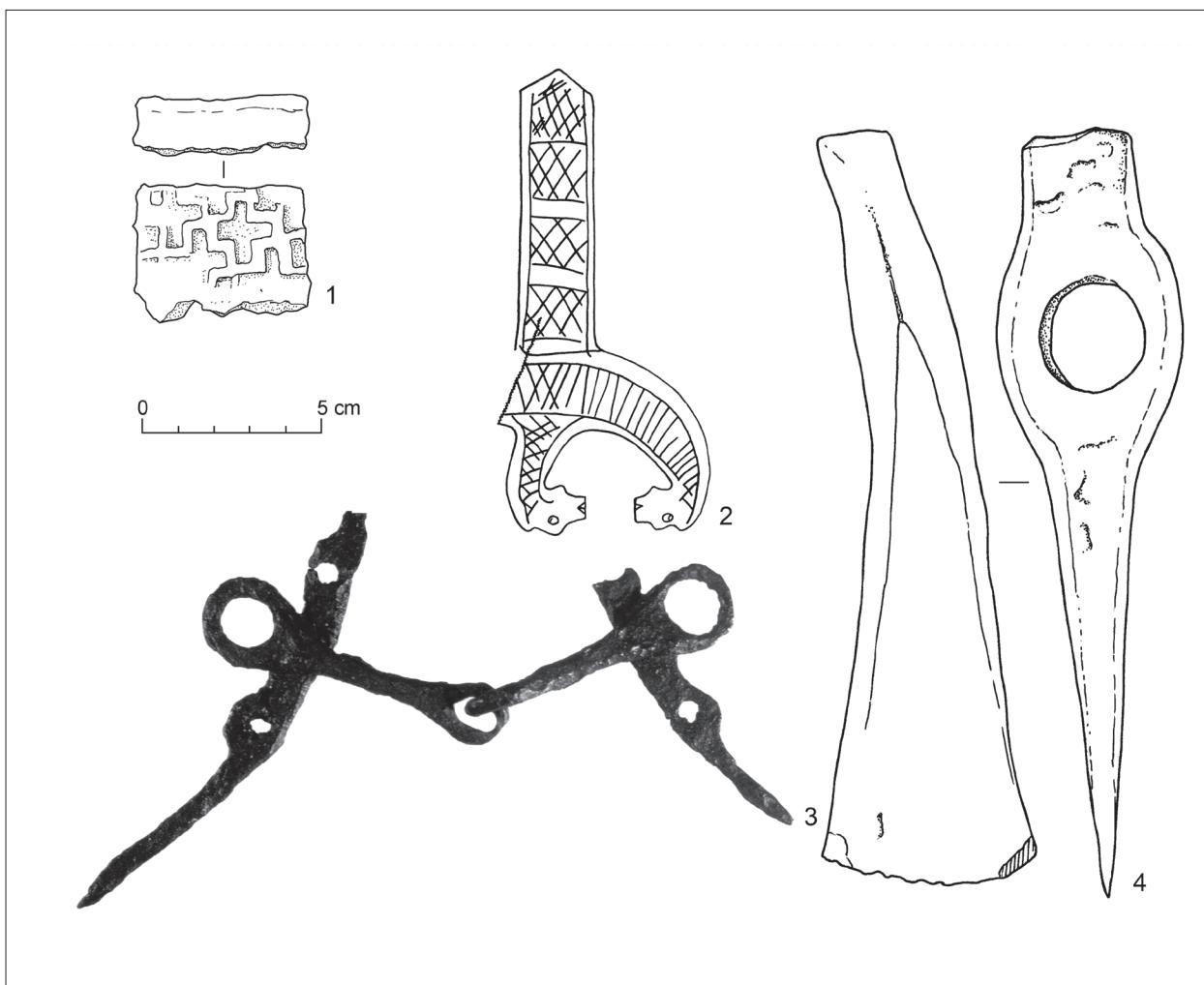
Abstract: New findings on the question of the Hallstatt Period in the Košice basin. The article presents noteworthy relics originating from the same period of time from the territory of the Košice basin which help solve the question of the presence of foreign east European nomadic and semi-nomadic groups on its land and their participation in changes to the culture of the local population. The authors pay attention to findings of a Scythian nature: a cross-shaped zoomorphic forging of a quiver and a pottery mould for casting cross-shaped iron from a settlement in Seňa, Pri lánoch site as well as to graves with a specific stone structure from Ždaňa, site Doboky. At present there is sufficient background information to consider that during the Hallstatt Period, the Eastern Slovak lowlands and the Košice basin were the northern border zone in the expansion of the north-eastern group of the Vekerzug culture.

V dobe halštatskej bola Karpatská kotlina rozdelená na dve kultúrne prostredia – západokarpatské s východohalštatskými kultúrami a východokarpatské s východoeurópskymi nomádskymi a polonomádskymi spoločenstvami označovanými za skýtske alebo skýtoidné. Obe geografické prostredia sa kontaktovali a kultúrne vzájomne ovplyvňovali (Metzner-Nebelsick 2002, 381; Chochorowski 2009, 95; Miroššayová 2013). Východohalštatské kultúry vďaka ich napojeniu na progresívne severotalianske a etruské centrá prechádzali rozvinutým hospodársko-spoločenským vývojom. Najväčší rozmach prežívali tu žijúce spoločenstvá v 7. storočí pred Kr. (Stegmann-Rajtár 2009, 88). Vplyvy z rozvinutých východohalštatských kultúr prenikajúce do kultúrneho prostredia východokarpatského priestoru sa prejavili sa procesom tzv. halštatizácie, ktorý si osvojila miestna aristokracia. Následkom bol vznik ohraničenej subkultúry, vo východnej časti Veľkej maďarskej nížiny archeologicky prezentovanej hrobmi s vozmi a materiálnou kultúrou poznačenou synkretizmom západných halštatských a východných novočerkaských a včasnoskýtskych elementov. Začiatok procesu kladie J. Chochorowski na začiatok 7. príp. prelom 8. a 7. storočia pred Kr. a koniec okolo prelomu 7. a 6. storočia až v 1. polovici 6. storočia pred Kr. po príchode nových skupín kočovníkov z východu do Potisia

Mapa 1 Osídlenie južnej časti Košickej kotliny v dobe halštatskej. 1 – Seňa, 2 – Ždaňa.

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 0051 / 12 a 02 / 0047 / 12.

Obr. 1 Nálezy lokalizované do okolia Košíc: 1 – hlinené pečatidlo, 2 – kostné krížové kovanie tulca (podľa Párducz 1965, Fig. 9: 2), 3 - železné zubadlo; Nižná Myšľa; 4 – železná bojová sekera.

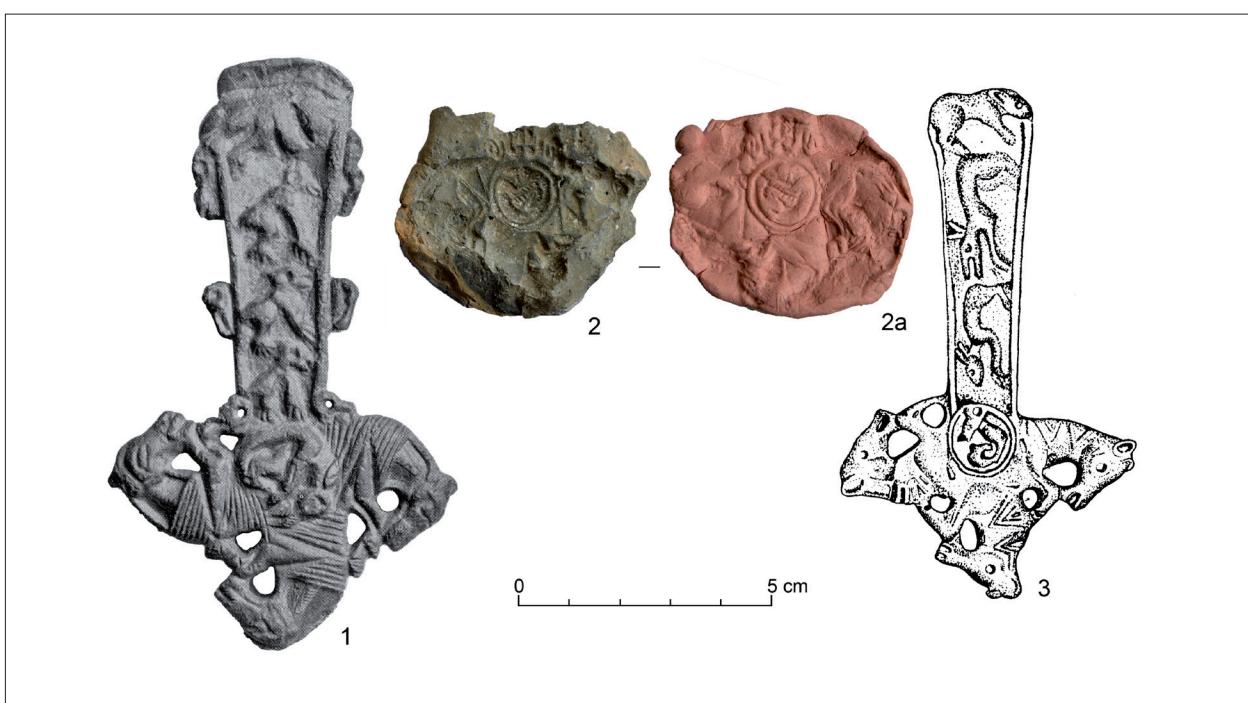
(Chochorowski 2009, 99, 113). Na území rozšírenia formujúcej sa vekerzugskej kultúry je kultúrny synkretizmus dobre rozpoznateľný hlavne na pohrebiskách. Charakterizujú ho rozdiely v pohrebnom ríte, úpravách hrobov a v ich výbave. Na profilácii vekerzugskej kultúry okrem cudzích východoeurópskych skupín, prenikajúcich vo viacerých vlnách, mala svoj podiel kultúra prežívajúceho domáceho obyvateľstva, ktorému sa na birituálnych pohrebiskách pripisujú urnové hroby. Na sídliskách sú stopy domáceho podložia zachované hlavne na tvaroch úžitkovnej keramiky. Poľský bádateľ J. Chochorowski, ktorý svojho času komplexne spracoval pamiatky vekerzugskej kultúry mal na zreteľi jej nejednotný prejav. V nadväznosti na staršie práce kultúru teritoriálne a chronologicky rozdelil na tri skupiny: severovýchodnú v severnej časti Veľkej maďarskej nížiny na západe až po pohorie Cserhát (Rimavské vrchy), južnú v centrálnom Po- tisí a priľahlom území medzi Dunajom a Tisou a severozápadnú v severnej časti Malej maďarskej nížiny vrátane juhozápadného Slovenska až po Ipeľ (Chochorowski 1985, 152).

Územie východného Slovenska bolo v dobe halštatskej súčasťou východokarpatského kultúrneho prostredia. Kultúrno-spoločenský vývoj neskorobronzového obyvateľstva, ktorého pôvod bol zviazaný s gávkou a na časti územia s kyjatickou kultúrou, poznačila prítomnosť jazdeckých skupín východoeurópskeho pôvodu. Do Po- tisia prichádzali vo viacerých vlnách. K prvým z nich v neskorej dobe bronzovej patrili nositelia kultúry Mezőcsát, ktorí zabrali hornaté územie severovýchodného Maďarska. Od domáceho obyvateľstva sú dobre odlišiteľní kostrovým pohrebným rítom a výbavou hrobov. V Košickej kotline, ktorá bola územie najbližšie, priame stopy po ich prítomnosti chýbajú. Od 2. polovice 7. storocia pred Kr. sa na území Východoslovenskej nížiny a Košickej kotliny objavujú pamiatky charakterom blízke vekerzugskej kultúre. V súčasnosti máme dostatok podkladov pre úvahu, že uvedené geografické regióny boli severou okrajovou zónou jej rozšírenia (Miroššayová v tlači).

V príspevku sa venujeme územiu Košickej kotliny, odkiaľ v ostatnom čase pribudli pozoruhodné pamiatky pre riešenie problematiky preniknutia cudzích skupín na jej územie a ich podielu na zmenách kultúry tunajších obyvateľov.

Obr. 2 Bronzové zoomorfne kovania. 1 – Seňa, okr. Košice okolie, poloha Pri lánoch, sídliskový objekt 800A/2012; 2 – Želiezovce, okr. Levice (podľa Eisner 1938, obr. 64); 3 – Budajenő, kom. Pest (podľa Párducz 1954, Fig. 31: 1a); 4 – Mezőlak, kom. Vesprém (podľa Fettich 1934, Taf. IX: 1).

Obr. 3. 1 - Mátraszele, kom. Nograd (podľa Fettich 1934, XII: 1); 2 - Seňa, okr. Košice- okolie, poloha Pri lánoch, sídliskový objekt 533/2011, neúplná hlinená forma, 2a - odtlačok negatívu; 3 - Salonta, jud. Bihor (podľa Vasiliev/Chidioşan 1972, obr. 1,2).

Obr. 4 Nižná Myšľa, okr. Košice-okolie, depot železných nástrojov a zbraní.

Indície o možnom zásahu nositeľov vekerzugskej kultúry na územie Košickej kotliny do nedávna dávali iba ojedinelé staršie nálezy predmetov skýtskeho charakteru bez bližších nálezových kontextov nájdených údajne v okolí Košíc. Patrili k nim železné zubadlo typu Szentesz-Vekezug (obr. 1: 3), kostené krížové kovanie tulca (obr. 1: 2) a zlomok hlineného pečatiadla (obr. 1: 1). K starším presnejšie lokalizovaným nálezom sa radí hromadný nález typologicky zmiešaných železnych nástrojov a zbraní z Nižnej Myšle (obr. 4) dôležitý pre poznanie typov železnej industrie používanej v dobe halštatskej obyvateľmi Košickej kotliny (Miroššayová 1980). V súbore je zastúpená železná bojová sekera s krátkym obdlžníkovým tylom a asymetrickým otvorom (obr. 1: 4), ktorá patrí k typu zbraní geneticky spájaných so skýtskym prostredím. Územne najbližšiu analógiu k nej poznáme zo severomadarského pohrebiska Alsótelekes-Dolinka (Patay/Kiss 2001-2002,

Abb. 9: 1, 3; 10: 5). K spomenutým pamiatkam neskôr postupne pribúdali nálezy s dobrou vypovedacou schopnosťou a nálezovými okolnostami z výskumov sídlisk v Blažiciach, poloha Dorina (Pástor 1970, 149, 150), Čečejovciach, poloha Gemerské (Miroššayová 1994, 45, Tab. VI: 4-18), v Košiciach-Šebastovciach, poloha Lapiše (Budinský-Krička 1978, 57) a v Trstenom pri Hornáde (Jurečko 1983). V sídliskových vrstvách a výplni objektov sú okrem foriem v ruke robenej úžitkovej keramiky dobre zastúpené zlomky džbánkov a misiek vyrobených na kruhu, ktoré sú tvarom a úpravou porovnatelné s typmi prítomnými na širšom teritóriu vekerzugskej kultúry. Súčasne sa v uvádzaných súboroch z Košickej kotliny, ako výsledok ší-

Obr. 5 Ždaňa, okr. Košice-okolie, poloha Doboký. Urnový hrob 43/08.

rokých kontaktov tunajších obyvateľov, objavili typy keramiky s predlohami v západokarpatskom prostredí (Miroššayová 2013). Ďalšie pamiatky vekerzugskejho charakteru s chronologickou klasifikáciou do stupňa HD pochádzajú z jaskýň vo východnej časti Slovenského krasu. Reprezentuje ich súbor bronzových náramkov, strieborná a elektrónová náušnica s kužeľovitými koncami, mušľa Kauri z jaskyne Kamenná tvár a zlomky keramiky na kruhu zo Slaninovej jaskyne v Háji, okr. Košice-okolie (Miroššayová 2007, Tab. I: 3, 5, 11; II: 7-9; VI: 3-5). Pre vekerzugskú kultúru typické trojostrebroncové hroty šípov sa v Košickej kotli-

ne zatiaľ sporadicky objavujú iba na sídliskách (Košice-Šebastovce, Seňa, Hrhov, Háj – Slaninová jaskyňa, Bôrka – Vrania skala).

Pre riešenie otázky, či Košická kotlina bola súčasťou vekerzugskej kultúry sú závažné dve lokality skúmané v ostatných rokoch na juhu Košickej kotliny – sídlisko v Seni, poloha Pri lánoch (nepublikované) a žiarové pohrebiško v Ždani, poloha Doboky (*Miroššayová v tlači*). Získané nálezy a nálezové kontexty z oboch lokalít výrazným spôsobom posúvajú naše doterajšie poznatky o kultúrnej profilácii tunajšieho obyvateľstva a potvrdzujú príbuzný vývoj akým prechádzalo susedné územie severovýchodného Maďarska.

Obec Seňa, okr. Košice-okolie sa nachádza južne od Košíc na pravostrannej štrkovej terase na východ klesajúcej do nivy Hornádu. Priaznivé prírodné podmienky a strategicky výhodná poloha vytvorili dobré podmienky pre zakladanie sídiel v katastri dnešnej obce, ktorý v Košickej kotlinе patrí k starým sídelným územiam bohatým na archeologické pamiatky. Topograficky sú zachytené na viacerých polohách. Najstaršie stopy po prítomnosti človeka sú z mladšieho paleolitu. V eneolite osídli viaceré polohy nositelia badenskej kultúry. Osídľovanie katastra pokračovalo v staršej a strednej dobe bronzovej, v dobe halštatskej, laténskej, rímskej a v stredoveku (*Horváthová 2011, 118*). Na polohu Hradová (Várhely) sa lokalizuje Abovský starý hrad (Abaóvár). Priebeh valov viditeľných na starších mapách je už dnes zničený novovekou zástavbou (*Lamiová-Schmiedlová/Miroššayová 1991, 141-146*). Na kopci Isten-domb (Boží vrch) severne od obce predpokladá B. Varsik na základe písomných prameňov predkresťanské kultové miesto (*Varsik 1964, 327*).

Rozsiahly plošný výskum na trase rýchlostnej cesty v rokoch 2010-2012² odkryl stopy intenzívneho osídlenia na viacerých polohách. Hustá koncentrácia polykultúrnych objektov bola na terase nad Sokolian-skym potokom v polohe Pri lánoch (materiál nepublikovaný). Časť z preskúmaných objektov s istotou patrí do doby halštatskej. Vysoká vypovedacia hodnota získaných nálezov urobila zo Sene jednu z kľúčových lokalít pre dobu halštatskú na území Košickej kotliny.

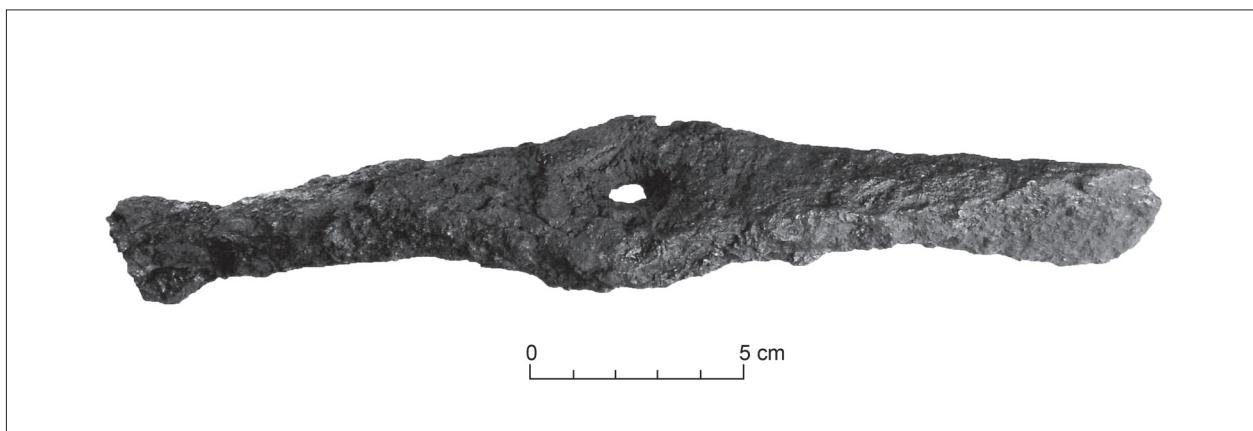
Pre nás príspevok sme zo Sene vybrali dva unikátne nálezy, ktoré sa dajú jednoznačne spojiť s vekerzugskou kultúrou a súčasne ich prítomnosť signalizuje kovolejársku činnosť priamo v osade.

Vo výplni sídliskového objektu 800A/2012 v sprievode s mazanicou, zvieracími košťami, praslenmi a zlomkami keramiky (nálezový súbor nepublikovaný) sa našlo neúplné liate bronzové krížové kovanie tulca (obr. 2: 1). V Karpatskej kotlinе sú rozšírené dva typy liatych bronzových krížových kovaní. Typ I s plastickou výzdobou v tzv. skýtskom zvernom štýle sa vyskytuje v dvoch variantoch. Variant 1 má na kratších ramenach vyobrazené mačkovité šelmy, variant 2 štylizované hlavy dravého vtáka. Typ II má jednoduchú geometrickú výzdobu, prípadne je nezdobený. Krížové kovania typu I majú paralelne v severnom

Obr. 6 Ždaňa, okr. Košice-okolie, poloha Doboky. Hrob s kamennou konštrukciou 40/08.

² Výskum trasy realizovala spoločnosť Archeológia Zemplín, s. r. o Michalovce

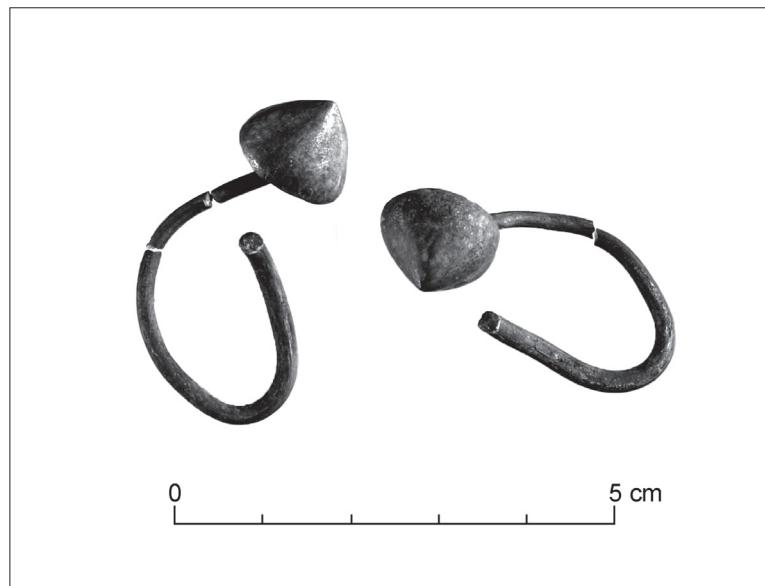

Obr. 7 Ždaňa, okr. Košice-okolie, poloha Doboky. Železná bojová sekera z hrobu 21/06.

Pričiernomorí, typ II sa vyskytuje iba v Karpatskej kotline, kde sa okrem bronzových objedinele objavujú kostene exempláre (Kozubová 2009, 108n.)³. Zoomorfne krízové kovanie zo Sene (obr. 4) patrí ku Kozubovej typu I, variant 2 (Kozubová 2009, 105). V strede je medailón s charakteristickým motívom stočeného zvieraťa „Rolltier“, na ľavom kratšom ramene je druhovo ľažšie identifikovateľná mačkovitá šelma (panter?) útočiaca na menšie zviera (zajaca?). Podobná, ale menej zreteľná je scéna na druhom ramene. Kratšie ramená sú asymetrické, tretie chýba. Motív na zachovanej časti dlhého ramena pripomína hlavu dravého vtáka. Zadná strana kovania nie je rovná. Medzi kratšími ramenami bolo uško. Výrazné stopy korózie svedčia o kontakte so železným predmetom. Odliatok kovania je nekvalitný s drsným povrchom, tvary zobrazených zvierat sú nejasné a prelamovanie nedokonalé. Preliaty bronz na okrajoch odliatku ukazuje, že po vybratí z formy neboli ďalej upravované.

Zoomorfne krízové kovanie zo Sene je použitými motívmi blízke exempláru zo Želiezoviec, okr. Levice (obr. 2: 2). V centre želiezovského kovania je charakteristický motív stočeného zvieraťa. Na kratších ramenach sú mačkovité šelmy so sklonenými hlavami a ich nohy sú vytvorené viacnásobným prelamovaním. Výzdoba dlhšieho ramena je jednoduchá. Plocha zadnej strany s dvoma uškami nie je rovná. Na rozdiel od kovania zo Sene je odliatok kvalitný.

Zadunajské kovanie je v súčasnosti v súkromnej zbierke grófky E. Coudenhove v Želiezovciach.

Obr. 8 Ždaňa, okr. Košice-okolie, poloha Doboky. Strieborné klincovité náušnice z hrobu 40/08.

Kovanie bolo pôvodne v súkromnej zbierke grófky E. Coudenhove v Želiezovciach. V literatúre je publikované spolu s časovo porovnatelnými dvoma džbánkami na kruhu s charakteristickou profiláciou a dvoma bronzovými trojkrídelkovými hrotmi šípov so skrytou tuľajkou. Predmety údajne pochádzajú z kostrového hrobu, ale bližšie nálezové okolnosti sú neznáme (Mitscha-Märheim/Pittioni 1934, 166, Taf. X: 6-10; Fettich 1934, tab. 13-1-5). N. Fettich želiezovské krízové kovanie pokladal za lokálny výrobok z 5. storočia pred Kr. (Fettich 1934, 48, Taf. XIII: 5, 5a).

Štýlovo bližšie analógie k zoomorfnemu krízovému kovaniu zo Sene sú známe zo Zadunajska z prostredia, ktoré ležalo mimo teritória vekerzugskej kultúry. Jedno je z lokality Mezőlak, kom. Vesprém (Fettich 1934, Taf. IX: 1, 1a). Jeho prelamované kratšie ramená zdobí dravé zvieratá s uloveným zajacom, na dlhšom ramene je dravý vták so zajacom v zobáku (obr. 2: 4). Druhé z Budajenő, kom. Pest (Párducz 1954, 87, Fig. 31: 1a-1c) má na kratších ramenach rovnaký motív, ale na dlhšom, rozdelenom do troch vertikálnych pásov

³ Krízovými kovanicami tulca sa zaoberali viacerí bádatelia. Naposledy nálezy zo Slovenska v širšom kontexte vyhodnotila A. Kozubová (2009, tam je uvedená staršia literatúra)

sú motívy identifikovateľné ľažzie (obr. 2: 3). Z územia východne od Tisy je známy zatiaľ jediný analogický nález krížového zoomorfného kovania z Teiuš, jud. Alba v Transylvánii (Párducz 1954, 87, Fig. 31: 2). Motív mačkovitej šelmy v podobnom postoji aký vidíme na uvedených krížových zoomorfných kovaniach je použitý na rukoväti bronzového zrkadla zo Szécsény, kom. Nograd v severnom Maďarsku. Ojedinelý nález je datovaný do 6. storočia pred Kr. (Kemenczei 2009, Taf. 178: 4).

Analógie s neistými nálezovými okolnosťami uvádzané ku kovaniu zo Sene nie sú dostatočnou oporou pre jeho datovanie. V kontexte s časovým výskytom zoomorfných kovaní v Karpatskej kotlinе (Kozubová 2013, 94) ho podľa štýlovej analýzy predbežne datujeme do 1. polovice 6. storočia pred Kr. Predpokladáme, že spresnenie nám umožní podrobnejšia analýza a vyhodnotenie sprievodných nálezov z objektu v širšom kultúrno-historickom kontexte.

Krížové kovania sa funkčne interpretujú ako ozdoba tulcov / gorytov – schránok na uloženie šípov, ktoré patrili k výzbroji jazdca. Vyhľadávali sa z kože, dreva, prípadne z kôry stromu. Zvyšky organických materiálov sa v hroboch nezachovali a prítomnosť tulcov sa predpokladá podľa polohy viacerých hrotov šípov. V skýtskom lesostepnom a stepnom prostredí nie sú liate krížové zoomorfné kovania časté. U Skytov v severnom Pričernomorí sa objavujú časovo mladšie goryty bohatu zdobené obložením zo zlatého plechu, ktoré pochádzali z dielní gréckych majstrov. Názorným príkladom je honosné zlaté obloženie z mohyly v Čertomlyku z 2. polovice 4. storočia pred Kr. s bohatou tepanou výzdobou, pozostávajúcou z naratívneho antropomorfného motívum s námetom z gréckej mytológie, doplneného vyobrazením lovov divokých zvierat a ornamentálnym vegetatívnym motívom (Domanskij 1981, 39, 41). Prepychovo zdobený gorytos odzrkadľoval prestížne spoločenské postavenie majiteľa.

Podľa nálezových okolností s prihliadnutím na sprievodné typy nálezov v hrobe či sú to hroty šípov alebo súčasti konskej uzdy, pripúšťajú niektorí bádatelia, že okrem tulcov boli liate krížové kovania použité ako ozdoba konskej uzdy. V tejto funkcií mohli byť niektoré exempláre aj v Karpatskej kotlinе (Kozubová 2009, 108).

Druhým významným nálezom zo Sene, ktorý je predmetom nášho záujmu, je torzo hlinenej formy na odlievanie krížových kovaní z výplne sídliskového objektu 533/2011 (obr. 3: 2). Tvrdo vypálená forma svetlohnedej farby je zo zrnitého materiálu. Na negatíve je dobre rozpoznateľný centrálny motív „Rolltier“. Ľažzie identifikovateľný motív na ramenách je iný ako na kovaní zo Sene a k nemu uvádzaných analógií. Podľa nedokonalého negatívu na samotnej forme a urobeného odtlačku (obr. 3: 2a) určite nezobrazuje mačkovitú šelmu, ale pravdepodobne koňa. Interpretáciu opierame o analogické vyobrazenia na krížovom zoomorfnom kovaní z Mátraszele, kom. Nograd (Fettich 1934, XII: 1) a Salonty, jud. Bihor v severozápadnom Rumunsku (Vasiliev/Chidioşan 1972, obr. 1, 2). Ich kratšie ramená zdobí hlava koňa a predné nohy v skoku alebo v cvale (obr. 3: 1, 3).

Prítomnosť zlomku hlinenej formy a neúplný odliatok zoomorfného krížového kovania v sídliskových objektoch zo Sene považujeme za svedectvo, že kovolejár produkujúci výrobky v skýtskom štýle pracoval priamo v osade. Bohatý súbor a unikátny charakter nálezov z doby halštatskej ukazuje, že na rozdiel od nedalekej súdobej osady v Košiciach – Šebastovciach nemala osada v Seni, poloha Pri lánoch iba agrárny charakter. Obyvatelia sa okrem poľnohospodárstva zaoberali špecializovanými výrobnými činnosťami spojenými s metalurgiou kovov. Podobnú pozíciu v Košickej kotlinе mala osada v Čečejobciach, poloha Gemerské (Mirošayová 1994), kde sa odkryli stopy ľažbie a hutnenia železnej rudy. Ako dlho existoval život v osade v Seni – Pri lánoch a aké postavenie jej prináležalo v štruktúre halštatských sídlisk na juhu Košickej kotliny budeme môcť posúdiť až po vyhodnotení výsledkov získaných z kompletnej analýzy ostatných nálezov.

Druhou, v posledných rokoch skúmanou lokalitou, významnou pre poznanie kultúrneho vývoja Košickej kotliny v dobe halštatskej, je pohrebisko v Ždani, okr. Košice-okolie – poloha Doboky⁴. Obec sa nachádza v južnej časti Košickej kotliny na juhovýchodnom podhorí Slánskych vrchov približne 8 km na severovýchod od Sene. Územie katastra v blízkosti sútoku rieky Hornád a Olšavy malo podobne ako Seňa strategickú výhodnú polohu, čo sa odrazilo na opakovanej zakladaní ľudských sídiel. Výskumom a povrchovou prospekciami je zistené osídlenie z neolitu, doby bronzovej, doby rímskej a stredoveku. Najintenzívnejšie stopy osídlenia sú temer na celej na ľavostrannej terase Hornádu medzi južným okrajom intravilanu Ždane a severným okrajom intravilanu Trsteného nad Hornádom, na vyvýšenie nad ľavým brehom Olšavy a severne od obce nad cestou do Skároša. Halštatské pohrebisko je situované na návrší, západným smerom pozvoľne klesajúcim k ľavému brehu Hornádu, južným ku korytu Tureckého potoka a východným k úpatiu Slánskych vrchov. V súčasnosti je jediným pohrebiskom v Košickej kotlinе a vyznačuje sa viacerými osobitosťami v úprave hrobov a hrobovej výbavy. Výsledky analýzy preskúmaných hrobov sú

⁴ Podrobnejšia analýza a vyhodnotenie nálezov: Mirošayová, v tlači.

východiskom pre bližšie kultúrne a chronologické zaradenie pamiatok do rámca doby halštatskej a sledovanie regionálnych odlišností na území, ktoré ležalo na okraji vekerzugskej kultúry.

Na ploche približne 650 m² bolo preskúmaných 55 žiarových hrobov uložených plynko pod dnešným povrchom. Hroby nemali jednotnú úpravu. U časti hrobov porušených intenzívnu poľnohospodárskou činnosťou sa pôvodná úprava nedá s istotou určiť. Urnové hroby mali kamenné oboženie s plochým kameňom na dne, na ktorom stála urna prikrytá miskou (obr. 5). Zvyšky spopoleného jedinca spolu so súčasťami pohrebnej výstroje boli nasypané do urny, prípadne okolo nej. Ďalšie keramické prílohy boli priložené k urne. Na birituálnych pohrebiskách vekerzugskej kultúry sa urnové hroby všeobecne pripisujú domácomu obyvateľstvu. Špecifickým prejavom na pohrebisku v Ždani sú hroby s kamennou konštrukciou (obr. 6). Mali obdĺžnikový tvar s prevažujúcou orientáciou SZ-JV. Hrobové jamy zahĺbené do podložia 0,70-1,20 m od dnešného povrchu boli vyplnené postupne vkladanými kameňmi rôznej veľkosti. Hrob 5/05 mal obdĺžnikovú jamu zahĺbenú iba 0,20 m vyplnenú dvoma vrstvami kameňov a v hrobe 21/06 boli kamene uložené priamo na podloží bez zahľbenia jamy. Do akej výšky kamene presahovali okraje hrobových jám sa nedá určiť, ale museli byť viditeľné na povrchu, pretože hroby sa vzájomne rešpektujú. Spopolené zvyšky pochovaného jedinca boli nasypané na vydláždenom dne hrobu alebo medzi kameňmi spôsobom charakteristickým pre tzv. nasýpané hroby s akými sa stretávame aj na iných pohrebiskách vekerzugskej kultúry. Použitie urny v hrobe s kamennou konštrukciou bolo zistené iba v dvoch prípadoch (hroby 5/05, 41/08). Pri ukladaní keramických príloh a súčasťi výbavy pochovaného neboli dodržiavaný stereotypný rituál. Podľa výbavy sa medzi hrobmi s kamennou konštrukciou dajú vyčleniť hroby, v ktorých sú pochovaní jedinci s vyšším sociálnym statusom (hrob 5/05, hrob 21/06, hrob 40/08, 41/08). V ich výbave sa okrem bežných okrás miestnej produkcie, akými boli jednoduché železné tyčinkovité náramky s otvorenými alebo preloženými koncami a železné ihlice s hlavicou stočenou do očka, vyskytujú predmety cudzej proveniencie, ktoré neboli všeobecne dostupné. V rámci spoločenstva sa dostávali k príslušníkom miestnej spoločenskej elity. Spravidla sú zastúpené ojedinelými exemplármi šperkov z bronzu prípadne drahých kovov (obr. 8), jantárovými náhrdelníkmi a niektorými typmi sklenených korálikov. Iba výnimocne v hrobe 21/06 sa objavila výzbroj bojovníka v kombinácii dvojice dlhých železných kopijí, dlhej železnej bojovej sekery (obr. 7) a železného noža. Keramický inventár z hrobov sa neodlišuje od nálezov na sídliskách a pohrebiskách na širšom území Potisia. Najčastejšou formou sú v ruke robené vázy esovitej alebo dvojkónickej profilácie, hrnce s plastickou páskou alebo výčnelkami pod krajom, misky so zatiahnutým okrajom a šálky. V porovnaní s inými pohrebiskami vekerzugskej kultúry má keramika na krahu v Ždani výrazne nižšie zastúpenie. Súčasťou pohrebného rituálu bolo zámerné rozbíjanie nádob pred ich uložením na pohrebnú hranicu alebo pri ukladaní do hrobu. Stretli sme sa s prípadmi, že do hrobu vložili iba časť zlomkov z rozbitej nádoby. Preskúmané hroby v Ždani, poloha Doboky reprezentujú na juhovýchodnom Slovensku mladší horizont hrobov rámcovo vymedzený časovým rozpätím stupňov HC/HD – HD. Použitie kameňa v konštrukcii hrobu v takej podobe ako v Ždani je v Potisi ojedinelé. Výsledky analýzy hrobovej výbavy v ukázali, že v rámci vekerzugskej kultúry má viac porovnatelných znakov s pamiatkami jej severovýchodnej skupiny. Na území tejto skupiny sa podarilo k hrobom s kamennou konštrukciou zo Ždane nájsť geograficky bližšie paralely na pohrebiskách, ktoré sa v súčasnosti koncentrujú v hornatej časti severovýchodného Maďarska v povodí rieky Slaná a dolného toku Hornádu (Alsótelekes – Dolinka, Patay/Kiss 2001-2002; Eger-Nagy-Eged, Fodor 2001, 72 n.; Mád – Szilvásvölgy, Kemenczei 2009, 169, Taf. 153: 7-13; Dédestapolcsány – Verebce, Tóth 2012, 64, Table 6; 7). Pravdepodobne reprezentujú prejav pohrebných zvyklostí cudzích skupín kultúrne a etnickej príbuzných, ktoré sem prichádzajú v priebehu 2. polovice 7. a v 6. storočí pred Kr. Okrem výskytu hrobov s použitím kameňa v konštrukcii spájajú spomenuté pohrebiská príbuzné typy okrás, keramiky a zriedkavá prítomnosť železných bojových sekier, kopijí a nožov uložených v hroboch v rôznych kombináciach.

S pribúdajúcimi nálezmi v severovýchodnom Maďarsku a na juhovýchodnom Slovensku je zrejmé, že v rámci severovýchodnej skupiny vekerzugskej kultúry treba rátať s regionálnymi rozdielmi podmienenými prítomnosťou skupín, postupne prenikajúcich z prostredia stredného a horného Podnestria s nejednotným kultúrnym habitom. Nevylučujeme, že spolu so skupinami s nomádskym alebo polonomádskym spôsobom života sa do horného Potisia mohli presídliť skupiny, u ktorých prevažovalo poľnohospodárstvo.

Migrácia do Potisia vyvolaná pohybmi v strednom a hornom Podnestri nebola jednorázová a prichádzajúce obyvateľstvo bolo rôznorodé (*Miroššayová v tlači*). Na rozdielne formy a intenzitu kultúrnych zmien, ktoré vo východokarpatskom priestore vyústili do regionálnych rozdielov, upozornili viacerí bádatelia (Metzner-Nebelsick 2002, 493; Scholtz 2012, 89). Výsledky nových výskumov osady v Seni, poloha Pri lánoch a pohrebiska v Ždani, poloha Doboky s typologicky pestrým inventárom to potvrdzujú.

LITERATÚRA

- Budinský-Krička 1978 – V. Budinský-Krička: Výskum slovansko-avarškého pohrebiska a sídliska z doby halštatskej v Košiciach –Šebastovciach. AVANS v roku 1977, Nitra 1978, 57-62.
- Domanskij 1981 – Ja. V. Domanskij: Kurgany Solocha i Čertomlyk v Severnom Pričernomorie. In : Skify. Putevoditeľ po vystavke. Leningrad 1981, 32-54.
- Eisner 1938 – J. Eisner: Slovensko v pravčku a na počátku dejin. In: Umění na Slovensku odkaz země a lidu. Praha 1938, 1-5.
- Fettich 1934 – N. Fettich : A garcsinovói szkítá lelet. Der skythische Fund von Gartschinowo. Arch. Hungarica 15, Budapest 1934.
- Fodor 2001 – L. Fodor: Szkítakori temető az Eger-Nagy Eged déli oldalán. In: Hatalmasok viadalokban az Alföld szkítá kora. Gyula 2001, 71-78.
- Horváthová 2011 – E. Horváthová: Pohrebisko otomanskej kultúry v Seni. Štud. Zvesti AÚ SAV 49, 2011, 115-141.
- Chochorowski 1985 – J. Chochorowski: Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde. Warszawa-Kraków 1985.
- Chochorowski 2009 – J. Chochorowski: „Halsztatyzacja“ wschodniej części Kotliny Karpackiej. In: Tarnobrzeska kultura lużycka – Źródła i interpretacje. Rzeszów 2009, 89-116.
- Jurečko 1983 – P. Jurečko: Výskum v Trstenom pri Hornáde (K problematike osídlenia východného Slovenska v závere 1. tisícročia pred n. l.). Slov. Arch. 31, 1983, 415-442.
- Kemenczei 2009 – T. Kemenczei: Studien zu den Denkmälern skythisch Gepräkter Alföld Gruppe. Inventaria Praehistorica Hungariae, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2009.
- Kozubová 2009 – A. Kozubová: Diaľkové zbrane z pohrebísk vekerzugskej kultúry na juhozápadnom Slovensku. Zbor. SNM 103, Arch. 19, 2009, 65-130.
- Kozubová 2013 – A. Kozubová: Pohrebiská vekerzugskej kultúry v Chotíne na juhozápadnom Slovensku. Vyhodnotenie, Katalóg. Dissertationes Archaeologicae Bratislavenses 1, Bratislava 2013.
- Lamiová-Schmiedlová/Mirošayová 1991 – M. Lamiová-Schmiedlová/E. Mirošayová: Archeologická topografia Košice. Košice 1991.
- Metzner-Nebelsick 2002 – C. Metzner-Nebelsick: Der „Trako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Schicht der Urnenfelder-und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien. Vogeschichtlichen Forschungen, 23. Rahden/Westf., 2002.
- Mirošayová 1980 – E. Mirošayová: Depot železných predmetov z Nižnej Myšle. Slov. Arch. 28, 1980, 383-394.
- Mirošayová 1994 – E. Mirošayová: Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Čečejovciach. Slov. Arch. 28, 1994, 37-68.
- Mirošayová 2007 – E. Mirošayová: Príspevok k nálezom z doby halštatskej v jaskyniach Slovenského krajsu. Vsl. Pravek 8, 2007, 33-57.
- Mirošayová 2013 – E. Mirošayová: Príspevok k problematike kontaktov medzi západokarpatským a severopotiským prostredím v dobe halštatskej na podklade keramiky z Košickej kotliny. Zbor. SNM CVII, Archeológia 23, 2013, 175-183.
- Mirošayová v tlači – E. Mirošayová: Postavenie pohrebiska v Ždani v kontexte vývoja severného Potisia v dobe halštatskej. V tlači.
- Mitscha-Märheim/Pittioni 1934 - H. Mitscha-Märheim/R. Pittioni: Zur Besiedlungsgeschichte des unteren Grantales. Mitt. Anthr. Ges. 64, 1934, 147-173.
- Párducz 1954 – M. Párducz: Le cimetière hallstattien de Szentes- Vekerzug II. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 4, 1954, 25-91, Pl. I-XXX.
- Párducz 1965 – M. Párducz: Graves from the Scythian age et Ártánd (county Hajdu-Bihar). Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 17, 1965, 137-231, Pl. I-XXX.
- Pástor 1970 – J. Pástor: Archeologický výskum Východoslovenského múzea v rokoch 1967-1968. Hist. Carpatica 2, 1970, 143-187.
- Patay/Kiss 2001-2002 – P. Patay/Z. Kiss: Az Alsótelekes-Dolinkai szkítakori temető közöletlen sírjai (az 1962. és 1964. évi feltárás eredményei). Folia Arch. 49-50, 2001-2002, 79-141.
- Scholtz 2012 – R. Scholtz: Scythian Age burials at Tiszalök. In: S. Berecki (ed.): Iron Age rites and rituals in the Carpathian basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş 7-9 October 2011. Târgu Mureş 2012, 77-100.
- Stegmann-Rajtár 2009 – S. Stegmann-Rajtár: Žiarové pohrebisko východohalštatskej a vekerzugskej kultúry v Nových Zámkoch. Slov. Arch. 57, 2009, 57-116.
- Tóth 2012 - F. M. Tóth: Korai szkítakori sírok Dédestapolcsány-Verebce-tető lelőhelyen (Early Scythian Age Graves at the Site of Dédestapolcsány-Verebce-tető (NE Hungary). Herrmann Ottó Múz. Évk. 51, 2012, 63-91.

Varsik 1964 – B. Varsik: Osídlenie Košickej kotlinky. I. Bratislava 1964.

Vasiliev/Chidioşan 1972 – V. Vasiliev/N. Chidioşan: O aplică scitică de tolba descoperită la Salonta (jud. Bihor). Stud. și Cerc. Istor. Veche 23, 1972, 453-457.

NEUE FUNDE ZUR PROBLEMATIK DER HALLSTATTZEIT VOM GEBIET DER KOŠICE BECKEN

LÝDIA GAČKOVÁ – ELENA MIROŠŠAYOVÁ – PETER ŠIMČÍK

Im Beitrag widmen sich die Autoren den Denkmälern der Košická kotlina, die wichtig für die Lösung der Problematik der Durchdringung von fremden Gruppen osteuropäischen Ursprungs auf ihr Gebiet ist, und ihr Anteil an der Kulturveränderungen der hiesigen Bewohner.

Indizien über einem möglichen Eingriff der Träger der Vekerzug-Kultur ins Gebiet der Košická kotlina gaben nur vereinzelte ältere Funde von Gegenständen skytischen Charakters- ohne nähere Fundkontexte, die in die Umgebung von Košice lokalisiert wurden. Dazu gehörten: eisernes Zaumzeug vom Typ Szentes-Vekerzug (obr. 1: 3), kreuzförmiger Köcherbeschlag aus Knochen (obr. 1: 2), Bruchstück eines Tonsiegels (obr. 1: 1) und eine eiserne Kampfaxt vom Hortfund aus Nižná Myšla (obr. 1: 4) die zu Waffen gehört die genetisch mit dem skytischen Milieu verbunden werden. Zu den erwähnten Denkmälern kamen allmählich Funde mit guter Aussagekraft und Fundumständen von Siedlungsgrabungen in Blažice, Lage Dorina (Pastor 1970, 149, 150), Čečejovce, Lage Gemerské (Miroššayová 1994, 45, Tab. VI: 4-18), Košice-Šebastovce, Lage Lapiše (Budinský-Krička 1978, 57) und Trstenné pri Hornáde (Jurečko 1983) hinzu. In den Siedlungsschichten und Objektverfüllungen sind Formen handgeformter Gebrauchskeramik und scheibengedrehte Gefäße gut vertreten, die durch ihre Form und Bearbeitung mit Typen vergleichbar sind, die im breiteren Gebiet der Vekerzug-Kultur präsent waren. Gleichzeitig tauchten in den angeführten Komplexen von der Košice Becken, als Ergebnis breiträumiger Kontakte der hiesigen Einwohner, Keramiktypen von westkarpatischer Provenienz auf (Miroššayová 2013). Weitere Denkmäler vom Vekerzug-Charakter mit chronologischer Qualifikation in die Stufe HD stammen von Höhlen im Ostteil vom Slovenský kras-Slowakischer Karst (Miroššayová 2007, Tab. I: 3, 5, 11; II: 7-9; VI: 3-5). Für die Vekerzug-Kultur typische dreiflügelige bronzenen Pfeilspitzen von dem Košice Becken kommen bisher sporadisch nur von Siedlungsarealen vor (Košice-Šebastovce, Seňa, Hrhov, Háj – Slaninová jaskyňa, Bôrka – Vrania skala).

Für die Lösung der Frage ob das Košice Becken ein Bestandteil der Vekerzug-Kultur war sind zwei Fundstellen, die in den letzten Jahren im Süden der Beckens untersucht wurden wichtig – die Siedlung in Seňa, Lage Pri lánoch (unpubliziert) und das Brandgräberfeld in Ždana, Lage Doboky (Miroššayová im Druck). Die erworbenen Funde und Fundkontakte von beiden Fundstellen verschieben die bisherigen Kenntnisse über die kulturelle Profilierung der hiesigen Bevölkerung deutlich und bestätigen die verwandte Entwicklung mit benachbartem Gebiet von nordöstlichem Ungarn.

Die ausgedehnte Grabung auf der Schnellstraße in den Jahren 2010-2012⁵ entdeckte Spuren einer intensiven Besiedlung in mehreren Lagen. Eine dichte Konzentration polykultureller Objekte war auf der Terrasse über dem Sokolianský potok in der Lage Pri lánoch (unpubliziert). Teil der untersuchten Objekte gehört sicher in die Hallstattzeit. Die hohe Aussagekraft der gewonnenen Funde machte aus Seňa eine der Schlüsselfundstellen für die Hallstattzeit im Gebiet des Košice Beckens.

Für den Beitrag wählten die Autoren zwei unikate Funde aus, welche eindeutig mit der Vekerzug-Kultur verknüpft werden können.

Der zoomorphe kreuzförmige Beschlag aus Seňa (obr. 2: 1) gehört zum Typ I, Variante 2 (Gliederung von A. Kozubová 2009, 105). Durch die benützten Motive ist der Beschlag in der Slowakei vom Stil her dem Exemplar aus Želiezovce, Bz. Levice nahe (obr. 2: 2) und mit donauländischen Funden aus Mezőlak, kom. Vesprém (obr. 2: 4), Budajenő, kom. Pest (obr. 2: 3) und dem Beschlag aus Teiuş, jud. Alba v Transylvánii ähnlich (Párducz 1954, 87, Fig. 31: 2).

Im Kontext mit dem zeitlichen Vorkommen der zoomorphen Beschläge im Karpatenbecken (Kozubová 2013, 94) datieren die Autoren den Beschlag aus Seňa vorläufig in die 1. Hälfte des 6. Jahrhunderts vor Chr. Der zweite bedeutende Fund aus Seňa ist das Torso einen Tonform für das abgießen von kreuzförmigen Beschlägen von der Verfüllung des Siedlungsobjekts 533/2011 (obr. 3:2). Die hartgebrannte Form hellbrauner Farbe ist aus körnigem Material hergestellt. Am Negativ ist das zentrale Motiv „Rolltier“ gut erkennbar.

⁵ Die Grabung an der Trasse realisierte die Gesellschaft Archeológia Zemplín, s.r.o. Michalovce.

Schwieriger identifizierbar ist das Motiv an den Armen. Nach dem nicht vollkommenem Negativ an der alleinigen Form und hergestelltem Abdruck (obr. 3: 2a) reihen ihm die Autoren zu zoomorphen kreuzförmigen Beschlagn aus Mátraszele, kom. Nográd (obr. 3: 1) und Salonta, jud. Bihor im nordwestlichem Rumänien (obr. 3: 3).

Die Anwesenheit des Tonformbruchstücks und dem unvollkommenen Abguss vom zoomorphen kreuzförmigen Beschlagn in den Siedlungsobjekten aus Seňa, wird für einen Produktionsbeleg von Erzeugnissen im skytischen Stil direkt im Siedlungsareal gehalten. Der reiche Komplex und der unikate Charakter der Funde aus der Hallstattzeit von Seňa zeigt, dass die Siedlung Pri lánoch keinen Agrarcharakter hatte.

Die zweite in den letzten Jahren untersuchte Fundstelle, die für die Kenntnis der Kulturentwicklung des Košice-Beckens während der Hallstattzeit wichtig ist, ist das Gräberfeld in Ždana, Bz. Košice-Umgebung – Lage Doboky⁶. Die untersuchten Brandgräber in Ždana repräsentieren in der Südostslowakei den jüngeren Horizont der Gräber der rahmenmäßig durch die Zeitspanne HC / HD – HD begrenzt ist. Im Gräberfeld wurden außer Urnengräbern auch Gräber mit Steinkonstruktion festgestellt.

Die spezifische Ausgestaltung der Steinkonstruktion von Gräbern in so einer Form wie in Ždana ist im Theißgebiet vereinzelt. Die Ergebnisse der Grabausstattungsanalyse in Ždana zeigten, das im Rahmen der Vekerzug-Kultur sie mehr vergleichbare Merkmale zu Denkmälern der nordöstlichen Gruppe hat. Im Gebiet dieser Gruppe gelang es zu Gräbern mit Verwendung von Stein in der Konstruktion geographisch nähere Parallelen zu Ždana an Gräberfeldern zu finden, welche sich in der Gegenwart im gebirgigen Nordostungarn, im Flussgebiet von Slaná und dem Unterlauf von Hornád konzentrieren.

Neue Funde vom Nordostungarn und der Südostslowakei zeigen, das im Rahmen der nordöstlichen Gruppe der Vekerzug-Kultur man mit regionalen Unterschieden rechnen muss, die durch die Gegenwart von Gruppen mit nicht einheitlichen kulturellen Äußerungen bedingt waren, und die allmählich vom Milieu des mittleren und oberem Dnestr-Gebiets hierher durchdringen.

Lýdia Gačková
Zemplínske múzeum
Kostolné nám. 1
SK – 071 01 Michalovce
lydia.gackova@gmail.com

Elena Miroššayová
Archeologický ústav SAV
Hrnčiarska 13
SK-040 01 Košice
mirossa@saske.sk

Peter Šimčík
Uherova 3
SK-040 11 Košice
peter_simcik@centrum.sk

⁶ Genaue Analyse und Fundauswertung (*Miroššayová, v tlači*)

